

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ МІЖ ВІЙНОЮ ТА МИРОМ

Козьма В. В.,

доктор політичних наук, доцент,

старший науковий співробітник науково-організаційного центру

Національної академії Служби безпеки України

ORCID ID: 0000-0002-8970-5968

kozma_v@meta.ua

Перспективи міжнародної безпеки тісно пов'язані з розв'язанням споконвічних проблем війни та миру, насамперед на європейському континенті. Тривалий період проживання європейських народів у цій частині світу, їхнє спілкування один з одним виявили численні моделі співіснування – від озброєної конфронтації до формування політичної інтеграції з орієнтацією спочатку на економічний складник, а потім і на соціально-політичне єднання. Створення Європейського Союзу змінило відносини між державами Європи. Усі спірні питання європейські держави зобов'язалися вирішувати мирним шляхом і тісно взаємодіяти у межах загальноєвропейських інститутів. Проте військовий конфлікт на Сході України нагадав про те, що війна не зникла з європейського континенту і Європа знаходиться перед обличчям нових загроз та викликів.

Зростання міжнародної напруженості та загроза масштабного військового конфлікту в Європі стає центральною темою сучасного політичного дискурсу. У статті аналізуються причини збільшення міжнародної конфліктності та нові виклики національній безпеці України. Автор підкреслює, що для розуміння причин важливо з'ясувати, які інтереси переслідують кожна зі сторін конфлікту та яка роль відводиться нашій країні в геополітичному протистоянні по лінії Схід-Захід. Зазначається, що відмінність поглядів Росії та Заходу на міжнародні відносини практично не залишає простору для компромісу щодо України. Озвучені Кремлем вимоги безпеки в поєднанні з «брязканням» зброї на кордонах України викликали неоднозначну реакцію в країнах Європейського Союзу та США. Очевидно, що шантаж Росії дає свої плоди й початок переговорного процесу знаменує собою перегляд європейської політики безпеки. З урахуванням цих обставин автор наголошує на важливості для України бути активним суб'єктом переговорного процесу з метою захисту власних національних інтересів.

Ключові слова: війна, пропаганда війни, безпека, геополітика, національні інтереси.

Постановка проблеми. Геополітичне протистояння в Європі актуалізувало питання війни та миру і стало центральною темою сучасного політичного дискурсу. В цьому контексті детального аналізу потребують національні інтереси України, зокрема, роль та місце нашої країни в обговоренні політики європейської безпеки. Практика міжнародних відносин показує, що для забезпечення та відстоювання своїх прав важливо бути активним суб'єктом міжнародної політики.

Виклад основного матеріалу. Людина – істота унікальна, яка швидко забуває жахіття війни й втрачає відчуття небезпеки. Досить лише однієї сотні років, а інколи й менше, щоб покоління, які виростили в мирі та спокої, почали ставитися до неї як до чогось абстрактного й далекого. І навіть військові дії, що постійно тривають у тій чи іншій частині світу й не мають до нас безпосереднього відношення, рідко знаходять відгук у серцях людей, занурених у бурхливий світ соціальних мереж. З плином часу все, що пережили попередні покоління, набуває характеру давньої історії, а збережені матеріальні пам'ятки перетворюються на туристичні маршрути вихідного дня. Можливо, «коротка історична пам'ять» – це благо, яке лікує людство від травм, отриманих під час війни, чи, навпаки, це ті граблі, які постійно змушують нас повертатися до невивчених уроків історії. Хай там як, але внаслідок легковажного ставлення до історії з'являється стійке відчуття її циклічності та безальтернативності. Свого часу Фрідріх Ніцше зазначав: «Оскільки ми неодмінно маємо бути продуктами колишніх поколінь, ми є водночас продуктами їхніх помилок, пристрастей і навіть злочинів, й неможливо зовсім відірватися від цього ланцюга» (Nietzsche, 2013, с. 43). Цілком поділяємо цю думку, адже війна не

є ізольованим соціальним явищем і не виникає раптово, без зв'язку із попередньою життєдіяльністю соціуму. Шкода, що соціум ніяк не може засвоїти, що головним історичним уроком війни є те, що вона не повинна повторюватись.

З цього приводу в науковій літературі не припиняється дискусія щодо вкорінення війни в людську природу, при цьому наголошується, що людство приречене воювати, незважаючи, на якій стадії цивілізованості перебуває. Доказової бази прихильникам такої точки зору шукати довго не треба, досить поглянути хоча б на розвиток європейської цивілізації. Так, за великим рахунком ми побачимо шлях від однієї війни до іншої. Як тут не погодитись з думкою відомого англійського історика Едуарда Гіббона, що *«історія, по суті, лише трохи відрізняється від списку злочинів, нерозсудливостей та лих людського роду»* (Gibbon, 2021, с. 1), проте хочеться вірити, що це не так, що майбутнє в наших руках і є можливості змінити його на краще.

Цим розлогим вступом ми хочемо привернути увагу читачів до проблематики війни та миру, активне обговорення якої набуло останнім часом «пандемічного» характеру. Зазначимо, що в цьому дискурсі найбільш вживаним є слово Україна. На цю обставину слід звернути особливу увагу, адже територія нашої країни розглядається як плацдарм для чергової боротьби між добром і злом, між світлом та темрявою, між Сходом та Заходом, між тоталітаризмом та демократією і т. п. Схоже, євреї помиляються, коли говорять про свою обраність, якщо світ сходиться клином не в Ізраїлі, а в Україні. Тепер по суті.

На початку ХХ століття нобелівський лауреат миру Норман Енджелл у своїй роботі «Велика омана» писав: *«Розмови про війну, хоч би й безпричинні, ведуть до війни. Привчіть дві нації щодня думати про війну, і буде дивом, якщо вони не воюватимуть. Нехай вони щодня протягом двох або трьох років займаються обговоренням війни, хоча б і заперечуючи її можливість; цим вони зроблять війну вельми можливою. Обговорюйте війну, заперечуйте наявність причин для неї, і ви її викличете. Я хочу сказати цим, що ніякого значення не матиме те, що ви постійно будете протестувати проти можливості війни; досить уже того, що ви весь час говорите про неї. Не те важливо, що цей предмет постійно займає ваші думки. Він стає манією, починається підсвідомий процес, що прагне висновку, з яким розумне мислення немає нічого спільного»* (Angel, 2021, с. 290).

Це було сказано більше ніж 100 років тому. Світ пережив жакіття двох світових війн, а тематика виступу Нобелівського лауреата миру 2021 року Дмитра Муратова ідентична: *«У нас у країні (і не лише у нас) популярна думка: ті політики, які уникають крові, – слабкі люди. А ось погрожувати світові війною – обов'язок справжніх патріотів. Влада активно продає ідею війни. Під впливом агресивного маркетингу війни люди зникають до думки про її допустимість. Уряди та близькі до них пропагандисти несуть всю повноту відповідальності за мілітаристську риторіку на державних телевізійних каналах»* (Muratov, 2021).

Ясна річ, постійні повідомлення про можливий початок великої війни, обговорення цієї теми на різноманітних ток-шоу створюють у суспільстві відчуття страху та невідворотності небезпеки. Різноманітні «телевізійні експерти» формують у широких мас населення викривлене уявлення про дійсність. Люди вірять словам самовпевнених шарлатанів, втрачаючи здатність до критичного мислення. *«За часів загальної паніки та сумнівів люди охоче приєднуються до думки, в якій відчувається найбільша впевненість, хоча часто це буває найменш обґрунтована думка»* (Carlyle, 1991, с. 264).

Нещодавні емпіричні дослідження показують, до чого призводить пропаганда війни. Так, згідно з даними опитування російської недержавної дослідницької організації «Левада-центр», проведеного 25 листопада – 1 грудня 2021 року, 36 % росіян вважають війну з Україною цілком імовірною. При цьому 38 % вважають війну між двома країнами малоімовірною, ще 15 % повністю виключають таку можливість (Levada Center, 2022).

Схожа картина і в нашій країні. За результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології, проведеного 13–16 грудня 2021 року, половина українців вірять, що Росія нападе на Україну. 49,2 % українців вважають реальною загрозу вторгнення Росії на територію України, 41,4 % думають, що напад не буде (KIIS, 2022).

Спробуємо розібратися, що стало головною причиною збільшення мілітаристських настроїв населення обох країн і чи є реальні загрози широкомасштабного військового втручання Росії у внутрішні справи України.

З чого починаються війни? З ліній. Червоних, зелених, синіх. Придуманих у головах людей, намальованих на картах, накреслених палкою на землі: *«...Рем, насміхаючись з брата, перескочив через нові стіни, й Ромул у гніві вбив його, вигукнувши: «Так загине кожен, хто перескочить через мої стіни»* (Livy Titus, 1989, с. 14). Залишається з'ясувати, хто в наш час малює ці лінії і яке місце між ними відводиться Україні. Не будемо витрачати час на довгі пошуки, адже «художник» нам добре відомий. Єдине, що відрізняє його від засновника вічного міста, – це те, що до нього у двір «братній народ» (так він його називає) не входить і на землі його не зазіхає. А тепер серйозно. В міжнародній

політиці не заведено оперувати категоріями родинних зв'язків (*інша справа політика внутрішня*). Не існує там братів, сестер, кумів чи сватів, однокласників та друзів. Є лише інтереси, і в кожного вони свої. Засоби досягнення цих інтересів теж різняться, і війна чи загроза війни – один із них. Свого часу Карл фон Клаузевіц зазначив, що *«війна у суспільстві – війна цілих народів, і до того ж народів цивілізованих, завжди випливає з політичного стану й викликається лише політичними мотивами. Вона, таким чином, є політичним актом»* (Clausewitz, 2020, с. 21). Кращого пояснення природи війни годі й шукати.

Так звані червоні лінії для Росії – це насамперед коло її геополітичних інтересів у пострадянських республіках, а загроза вторгнення в Україну – один зі засобів вплинути на інших геополітичних акторів, що переслідують свої інтереси у цьому регіоні. Йдеться перш за все про США та Європейський Союз. Примітно, що інтереси самої України мають другорядне значення, оскільки в геополітичному плані жодною зі сторін наша країна не розглядається як самостійний гравець. Останні перемовини президентів США та Росії – лише тому підтвердження.

У чому полягають геополітичні інтереси нашого північного сусіда і що пропонує сьогодні Росія для своїх опонентів, щоб «запобігти небезпечним «військово-технічним» рішенням:

1) офіційно дезавуювати рішення Бухарестського саміту НАТО 2008 року про те, що «Україна та Грузія стануть членами НАТО»;

2) юридично закріпити домовленості про нерозміщення США та іншими країнами НАТО ударних систем озброєнь, що створюють загрозу Росії, на території сусідніх із нею країн, як тих, що входять, так і тих, що не входять до НАТО;

3) відвести райони оперативних навчань на узгоджену відстань від лінії дотику Росія – НАТО;

4) узгодити граничну дистанцію зближення бойових кораблів та літаків для запобігання небезпечній військовій діяльності, насамперед у Балтійському та Чорноморському регіонах;

5) відновити регулярний діалог між оборонними відомствами по лінії Росія – США та Росія – НАТО;

6) Вашингтону, який ініціював при Трампі вихід із договору по РСМД, приєднатися до одностороннього російського мораторію на розгортання наземних ракет середньої та меншої дальності у Європі (Lipsky, 2022).

Очевидно, ці тези стануть найближчим часом предметом складних і тривалих переговорів, торгів та домовленостей. Не думаю, що йдеться про так звану «другу Ялту», але якщо переговорний майданчик запрацює, це означатиме, що Росія, використовуючи військовий шантаж, досягла своєї мети і вся риторика останніх місяців була спрямована саме на досягнення цієї цілі. Ми не беремося в цій публікації аналізувати, хто чим поступиться і які ще лінії будуть накреслені, проте з історичного досвіду добре відомо, чим закінчуються подібні перемовини, особливо якщо вас туди не запрошують. Виникає питання, що робити Україні? Спробуємо відповісти на нього з позиції реальної політики. Наголошуємо, що головна мета реальної політики – це домінування національних інтересів. Таким чином, для їх активного відстоювання, з огляду на обставини, пропонуємо декілька кроків, а саме:

1. У міжнародних перемовинах з питань європейської безпеки важливо бути стороною переговорного процесу й по можливості уникати риторики «червоних ліній». Не в наших інтересах оперувати такими категоріями, оскільки варто пам'ятати, що чітко встановлена позиція, від якої не можна відступити, неодноразово призводила до кровопролиття. Уже сьогодні потрібно шукати будь-які важелі, щоб не допустити формату «про Україну без України».

2. В інтересах України припинити бойові дії на Сході та повернути Донбас під свій контроль. Нині цей пункт має стати головним і бути включеним у порядок денний майбутніх перемовин. Допоки тривають бойові дії в тій чи іншій частині Європи, не може бути й мови про тривалий мир та безпеку в цій частині світу. Будь-які угоди матимуть лише тимчасовий характер. У розв'язанні цього питання є поле для дипломатичних маневрів включно з миротворчою місією ООН.

3. З огляду на важливість попереднього пункту, питання Криму, на нашу думку, варто розглядати окремо з чітко виробленою стратегією та зваженими тактичними кроками її реалізації. Коротко аргументуємо свою позицію. По-перше, чи можливо в найближчій перспективі одночасно повернути контроль над Донбасом та Кримом? Очевидно, що ні. По-друге, чи можливо повернути контроль спочатку над Донбасом, а в перспективі і над Кримом? Думаю, що так. Тут важливий час і в першому випадку він працює проти нас.

4. Потрібно припинити істерію та не використовувати небезпеку війни як елемент політичного тиску на Європейський Союз чи НАТО з метою набуття членства в цих організаціях. Вкрай важливо сьогодні мати на своєму боці сильних союзників.

Варто бути реалістами й зрозуміти нарешті, що ніхто воювати за Україну не буде, а «серйозні кроки», якими нас буцімто будуть захищати виглядатимуть приблизно так: *«Американські чиновники розглядають можливість застосування жорстких заходів експортного контролю»*,

які підірвуть російську економіку, якщо в Москві ухвалять рішення про вторгнення в Україну. США вдарять Росію по імпорту смартфонів та авіазапчастин у разі вторгнення в Україну» (Music, 2022). Так, безумовно, це поставить Росію на коліна і вона змушена буде одразу забиратися з України, повернувши нам не лише окупований Крим та Донбас, а всі українські землі аж до Дону. Цей саркастичний випадок має на меті не образити кого-небудь, а лише привернути увагу теперішньої політичної верхівки України до реального стану речей, суть яких проста і зрозуміла – наш захист лише в наших руках і не варто так гучно стукати у двері, які не скоро відчиняться. Тим паче, коли цей стукіт починає дратувати та відволікати від вирішення «нагальних внутрішньоевропейських проблем». Всьому свій час і місце.

Окремо слід відзначити ще одну особливість актуалізації проблематики війни та миру. Привертає до себе увагу позиція західних партнерів України, які чомусь лише зараз вкрай занепокоєні, що Росія погрожує Україні збройним втручанням. Хіба це великий секрет, що російські війська з 2014 року беруть активну участь у бойових діях на Донбасі? Для українського народу війна триває не один рік і майже щодня гинуть наші громадяни. Кількість жертв вираховується вже десятками тисяч. Отже, цікаво, що стало причиною загострення ситуації й чому про можливу велику війну в Європі заговорили саме зараз? На нашу думку, причин декілька.

По-перше, Росія, використовуючи залежність (особливо в зимовий період) багатьох країн Євросоюзу від російських енергоносіїв, змушує ці країни до поступливості у питаннях антиросійських санкцій та запуску «Північного потоку 2». Загроза війни є дієвим механізмом перевірки на міцність позиції ЄС. Декількох місяців шантажу з боку Росії виявилось досить, щоб окремі країни Європейської спільноти заявили про свої «особливі» умови приєднання до посилення санкцій у разі агресії Росії. Так, наприклад, Міністр закордонних справ Австрії заявив, що ЄС введе швидкі та жорсткі санкції проти Москви в разі вторгнення в Україну, але, за його словами, Австрія виступає за те, аби обмеження не стосувалися газового сектору. Схожу позицію займають і інші країни ЄС.

По-друге, Росія вдало використовує момент відсутності в Європі авторитетного лідера, здатного об'єднати та узгодити позиції всіх країн-членів ЄС. Не секрет, що цим лідером була канцлер Німеччини Ангела Меркель. Її вплив на зовнішню політику ЄС був значним, а авторитет беззаперечним. Консолідаційний центр, яким була Ангела Меркель, сьогодні в Європі відсутній і це дає можливість Кремлю проводити активну політику «розділяй і володарюй».

По-третє, невдалий вивід американських військ з Афганістану спонукав Росію до підняття ставок у геополітичній боротьбі. Схоже, що США за президента Байдена не готові втручатися в новий військово-політичний конфлікт і готові домовлятися з Москвою за сфери впливу. Насамперед це стосується питання розширення НАТО. Тут Вашингтону складно приймати самостійне рішення, оскільки на кону стоїть міжнародний авторитет США і зокрема довіра Європи до свого союзника. До чого призведе тиск з боку Росії, покаже найближчий час, єдине, що можемо зараз прогнозувати, – це непоступливість у цьому питанні президента Росії В. Путіна.

По-четверте, розбалансованість та слабкість владно-управлінської вертикалі в Україні, зростання конфліктності між різними політичними акторами, відсутність досвідченої професійної команди створює сприятливі умови для зовнішнього втручання та тиску на увесь державний механізм. Мета такого тиску цілком зрозуміла – зробити все можливе, щоб завадити консолідації та зміцненню української державності.

Висновки. Узагальнюючи, можна висловити припущення, що теперішня Росія в наступних перемовинах із Заходом намагатиметься використовувати будь-які засоби для закріплення своїх позицій на певний проміжок часу. Це не означає, що зміна влади в Кремлі призведе в майбутньому до кардинальних змін у зовнішній політиці Росії. Ті, хто плекають таку надію, погано вивчали історію. В національних інтересах України на цьому історичному етапі зробити все можливе, щоб стати активним суб'єктом регіональної політики та долучитися до обговорення проблем європейської безпеки. І наостанок, все сказане вище не матиме жодного значення, якщо національні інтереси України не міститимуть у собі значне, швидке й відчутне покращення рівня життя громадян країни. Цей пункт найважче виконати, оскільки він передбачає наявність у політиці людей з високими особистими якостями, які здатні інтереси суспільства поставити вище власних інтересів.

Kozma V. National interests of Ukraine between War and Peace

The prospects for international security are closely linked to solving the age-old problems of war and peace, especially on the European continent. The long period of residence of European peoples in this part of the world, their communication with each other revealed numerous models of coexistence from armed confrontation to the formation of political integration with focus first on the economic component

and then on socio-political unity. The creation of the European Union has changed relations between European countries. European states have committed themselves to resolving all disputes peacefully and to cooperating closely within the framework of pan-European institutions. However, the military conflict in Eastern Ukraine has reminded us that the war has not disappeared from the European continent and that Europe is facing new threats and challenges.

Rising international tensions and the threat of large-scale military conflict in Europe are becoming a central theme of contemporary political discourse. The article analyzes the reasons for the increase in international conflict and new challenges to Ukraine's national security. The author emphasizes that in order to understand the reasons, it is important to find out what interests each of the parties to the conflict pursues and what role our country plays in the East-West geopolitical confrontation. It is noted that the difference in views of Russia and the West on international relations leaves little room for compromise on Ukraine. The Kremlin's demands for security combined with the "rattling" of weapons on Ukraine's borders have provoked mixed reactions in the European Union and the United States. It is clear that Russia's blackmail is bearing fruit and the start of the negotiation process marks a revision of European security policy. Given these circumstances, the author emphasizes the importance for Ukraine to be an active subject of the negotiation process in order to protect its own national interests.

Key words: war, war propaganda, security, geopolitics, national interests.

Література:

1. Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни; Казус Вагнера: Эссе. Санкт-Петербург : Издательская группа «Лениздат», Команда «А», 2013. 192 с.
2. Гиббон Э. Закат и падение Римской империи. Книга 1. Санкт-Петербург : Азбука, Азбука-аттикус, 2021. 832 с.
3. Норман Энджелл. Великое заблуждение. Очерк о мнимых выгодах военной мощи наций. Киев : Центр учебной литературы, 2021. 364 с.
4. Муратов Д. Антидот от тирании. Речь главного редактора «Новой газеты» на вручении Нобелевской премии мира. *Новая газета*. 2021. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2021/12/10/antidot-ot-tiranii> (дата звернення: 11.12.2021).
5. Карлейль Т. История Французской революции. Москва : Мысль, 1991. 575 с.
6. Левада-Центр. URL: <https://www.levada.ru/2022/01/18/nas-vtyagivayut-v-voynu/> (дата звернення: 18.01.2022).
7. КМІС. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1083&page=1> (дата звернення 20.01.22).
8. Ливий Тит. История Рима от основания города. Том I. Москва : «Наука», 1989. 575 с.
9. Клаузевиц К. фон. О войне. Харьков : Фолио, 2020. 639 с.
10. Липский А. Давайте поговорим, без нервов. *Новая газета*. 2022. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2021/12/22/davaite-pogovorim-bez-nervov> (дата звернення: 22.12.2021).
11. Музика І. Reuters: США вдарять Росію по імпорту смартфонів та авіазапчастин у разі вторгнення в Україну. *Лісвий берег*. 2022. URL: https://lb.ua/world/2021/12/22/501508_reuters_ssha_vdaryat_rosiyu_importu.html (дата звернення: 22.12.2021).

References:

1. Nytsshe, F. (2013). O polze y vrede ystoryy dlya zhyzny; Kazus Vahnera: Esse [About the benefits and harms of history for life; The Wagner Case: An Essay]. Sankt-Peterburh : Yzdatelskaya hruppa "Lenyzdat", Komanda "A", 2013. 192 s.
2. Hybbon, E. (2021). Zakat y padenye Rymской ymperyy. Knyha 1 [Decline and Fall of the Roman Empire. Book 1]. Sankt-Peterburh : Azbuka, Azbuka-attykus, 2021. 832 s.
3. Norman, Endzhell. (2021). Velykoe zabluzhdenye. Ocherk o mnyymkh vyhodakh voennoy moshchy natsyy [Great delusion. An Essay on the Imaginary Benefits of the Military Power of Nations] Kyev : Tsentr uchebnoy lyteratury, 2021. 364 s.
4. Muratov, D. (2021). Antydod ot tyranyy. Rech glavnoho redaktora "Novoy hazety" na vruchenyy Nobelevskoy premyy myra [An antidote to tyranny. Speech by the Editor-in-Chief of Novaya Gazeta at the Nobel Peace Prize]. *Novaya hazeta*. 2021. Retrieved from: <https://novayagazeta.ru/articles/2021/12/10/antydod-ot-tyranyy> (data zvernennyya: 11.12.2021).
5. Karleyl, T. (1991). Ystoryya Frantsuzskoy revolyutsyy [History of the French Revolution] Moskva : Mysl, 1991. 575 s.

6. Levada-Tsentr. Retrieved from: <https://www.levada.ru/2022/01/18/nas-vtyagyvayut-v-voynu/> (data zvernennya: 18.01.2022).
7. KMIS. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1083&page=1> (data zvernennya 20.01.22).
8. Lyvy Tyt. (1989). Ystoryya Ryma ot osnovanyya horoda. Tom I [History of Rome from the founding of the city. Volume I]. Moskva : "Nauka", 1989. 575 s.
9. Klauzevyts, K. fon. (2020). O voyne [About war]. Kharkov : Folyo, 2020. 639 s.
10. Lypsky, A. (2021). Davayte pohovorym bez nervov [Let's talk without nerves]. *Novaya hazeta*. 2022. Retrieved from: <https://novayagazeta.ru/articles/2021/12/22/davayte-pogovorym-bez-nervov> (data zvernennya: 22.12.2021).
11. Muzyka, I. (2021). Reuters: SShA vdaryat Rosiyu po importu smartfonyv ta avyazapchastyn v razy vtornnennya v Ukrainu [The United States will hit Russia on imports of smartphones and aircraft parts in the event of an invasion of Ukraine]. *Livyi bereh*. 2022. Retrieved from: https://lb.ua/world/2021/12/22/501508_reuters_sshavdaryat_rossiyu_importu.html (data zvernennya: 22.12.2021).

Стаття надійшла до редакції 16.02.2022

Стаття рекомендована до друку 22.02.2022